

شاهان و شاعران

(جلد چهارم)

از سلجوقیان تا شروانشاهان

مؤلف محمد آزادی

www.ketab.ir

مردم‌شناسی: آزادی، محمد ۱۳۵۲
 عنوان و نام پدیدآورنده: تالیفات و تألیفات / محمد آزادی
 مشخصات نشر: تهران / آموزش و سنجش / ۱۳۹۱
 مشخصات ظاهری: ۳ ج
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۷۷-۴۳-۵
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 یادداشت: ج ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (تیا)
 موضوع: ادبیات ایران، تاریخ و نقل و پیش از اسلام
 رده بندی کنگره: ۵۰ PIR/۳۲۱۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۸۵۰۵۱۶

تیراژ	:	۱۱۰۰ جلد
نوبت چاپ	:	اول ۱۳۹۲
قیمت	:	۸۰۰۰ تومان
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۵۱۷۷-۴۳-۵

نام کتاب: شاهان و شاعران از ساجدیان
 ناخوارزمشاهیان
 ناشر: انتشارات آموزش و سنجش
 مؤلف: محمد آزادی
 ویراستار: محمدعلی نجفی توانی
 طراح جلد: مسعود یارعلی
 تلفن پخش: ۸۸۴۲۳۹۴۰ - ۰۹۳۹۱۸۵۹۰۴۳
 پست الکترونیک: amoozeshsanjesh@yahoo.com

حق چاپ محفوظ و متعلق به ناشر است.

فهرست

مقدمه:	۹
فصل اول.....	۱۱
سلسله‌ی سلجوقیان.....	۱۱
اوضاع و احوال سیاسی:	۱۳
رکن‌الدوله ابوطالب طبرل بن میکانیل بن سلجوق (۴۲۹ - ۴۵۵):	۱۴
عضدالدوله محمد الب ارسلان بن جفری (۴۵۵ - ۴۶۵):	۱۴
جلال‌الدین ابوالفتح حسن ملکشاه (۴۶۵ - ۴۸۵):	۱۵
رکن‌الدین ابوالمظفر برکیارق (۴۸۵ - ۴۹۸):	۱۶
تجزیه‌ی دولت سلجوقی.....	۱۷
غیاث‌الدین ابوشجاع محمد بن ملکشاه (۴۹۸ - ۵۱۱):	۱۷
سلطان معزالدین ابوالحارث احمد سنجر (۵۱۱ - ۵۵۲):	۱۸
سلاجقه‌ی عراق.....	۱۹
اوضاع و احوال اجتماعی قرون پنجم و ششم:	۲۰
دوره‌ی سلجوقیان، خوارزمشاهیان و اتابکان:	۲۰
اوضاع و احوال مذهبی قرون پنجم و ششم «دوره‌ی سلجوقیان، خوارزمشاهان و اتابکان»:	۲۳
اوضاع و احوال ادبی دوره‌ی سلجوقیان.....	۲۵
نقش شاهان و امرای عهد سلجوقی که خود شعر سروده یا اهل علم و ادب بوده‌اند:	۲۶
الف - ملکشاه بن الب ارسلان:	۲۸

۲۹	ب - سلطان سنجر:
۳۰	پ - سلیمان شاه:
۳۰	ت - طغرل سوم:
۳۱	ث - طغان شاه:
۳۳	نقش وزرا و صدور سلجوقی در نحوه‌ی پیشرفت علم و ادب این دوره:
۳۳	الف - ابونصر کندی:
۳۴	ب - خواجه نظام‌الملک:
۳۸	آثار نظام‌الملک:
۳۸	پ - قوام‌الدین ابوالقاسم بن حسن البرکری:
۳۹	نحوه‌ی رابطه‌ی شاهان و امرا با تصوف، در فراز و نشیب نظم و نثر این دوره:
۴۳	نقش مذهب اسماعیلیه در نظم و نثر سبک خراسانی:
۴۴	الف - دوره اعتلای مذهب اسماعیلیه:
۴۵	ب - داعیان اسماعیلی در ایران:
۴۸	وضعیت زبان عربی و ترکی در نظم و نثر زبان فارسی قرون پنجم و ششم:
۴۹	اختصاصات نظم و نثر این دوره:
۵۰	الف - ناامیدی و یأس در نظم و نثر سلجوقی:
۵۰	ب - نصیحت و پند و اندرز در نظم و نثر سلجوقی:
۵۲	پ - رفتارهای ضد اخلاقی در دوره‌ی سلاجقه و دوره‌های بعد (خوارزمشاهیان و اتابکان):
۵۳	ت - فلسفه‌ستیزی یا فلسفه‌کوبی در نظم و نثر عصر سلجوقی و دوره‌های بعد (خوارزمشاهیان و اتابکان):
۵۴	سنایی:
۵۵	وجود شاعران و نویسندگان و بزرگداشت آن‌ها به وسیله‌ی سلاطین و امرای سلجوقی:

الف - فخرالدین گرجانی: ۵۵

ب - معزی: ۵۶

مدح و ممدوح در دیوان معزی: ۵۸

پ - ختام: ۵۹

شهرت ختام: ۶۰

ت - قطران: ۶۲

ممدوحان قطران: ۶۳

ث - سوزنی: ۶۴

نمونه‌ای از هجوهای سوزنی: ۶۶

ج - انوری: ۶۷

تقسیم‌بندی ایشان: ۶۸

ممدوحان انوری: ۷۰

هجویت انوری: ۷۰

چ - جمال‌الدین اصفهانی: ۷۱

ممدوحان او: ۷۲

چ - غزالی: ۷۳

خ - راوندی: ۷۵

د - عین‌القضاة: ۷۷

فصل دوم ۷۹

سلسله‌ی خوارزمشاهیان ۷۹

«چون ملک اتسز به تخت ملک برآمد دولت سلجوق و آل او به سر آمد» رشید و طواط ۸۱

۸۱	 اوضاع و احوال سیاسی:
۸۴	 اوضاع و احوال ادبی سلسله‌ی خوارزمشاهیان:
۸۴	 نقش شاهان و امرای عهد که خود شعر سروده‌اند یا اهل علم و ادب بوده‌اند:
۸۶	 ب - سلطان تکش:
۸۶	 پ - اسکندر تانی:
۸۷	 ت - ملکه‌ی علیشاه بن السلطان تکش:
۸۸	 وجود شاعران و نویسندگان و بزرگداشت آن‌ها به وسیله‌ی سلاطین و امرای خوارزمشاهیان:
۸۸	 الف - رشید و طواط:
۸۸	 ممدوحان رشید:
۹۰	 آثار رشید و طواط:
۹۱	 حدائق التحرر فی دقائق الشعر:
۹۲	 ب - مؤید بغدادی:
۹۲	 پ - سید اسماعیل جرجانی:
۹۵	 فصل سوم:
۹۵	 سلسله‌ی اتابکان:
۹۷	 اوضاع و احوال سیاسی اتابکان:
۹۸	 اتابکان آذربایجان (۵۴۱ - ۶۲۶):
۹۹	 وجود شاعران و نویسندگان و بزرگداشت آن‌ها به وسیله‌ی اتابکان:
۹۹	 الف - اثیر اخسیکتی:
۹۹	 ممدوحان اثیرالدین:

ب - مجیر بیلقانی:	۱۰۰
ممدوحان مجیر:	۱۰۱
پ - ظهیر فاریابی:	۱۰۳
ممدوحان ظهیرالدین:	۱۰۵
ت - سعدالدین وراوی:	۱۰۶
فصل چهارم	۱۰۹
سلسله‌ی شروانشاهان	۱۰۹
اوضاع و احوال سیاسی شروانشاهان	۱۱۱
وجود شعرای مشهور در این پادشاهی و بزرگداشت آن‌ها به وسیله‌ی سلاطین	۱۱۲
الف - خاقانی:	۱۱۳
اخلاق خاقانی:	۱۱۴
آثار خاقانی:	۱۱۵
ممدوحان خاقانی:	۱۱۵
ب - نظامی:	۱۱۹
آثار نظامی:	۱۲۰
۱ - مخزن الاسرار	۱۲۰
۲ - خسرو و شیرین:	۱۲۱
۳ - لیلی و مجنون:	۱۲۱
۴ - هفت پیکر:	۱۲۲
۵ - شرفنامه:	۱۲۲
۶ - خردنامه یا اقبال نامه:	۱۲۳

فصل پنجم	۱۲۵
مدح در سبک خراسانی	۱۲۶
تطوّر مدیحه سرایی در شعر سبک خراسانی:	۱۲۶
الف - مدح در دوره‌ی صفاریان و سامانیان:	۱۲۶
ب - مدح در دوره‌ی غزنویان:	۱۲۷
ج - مدح در دوره‌ی سلجوقیه و خوارزمشاهیان:	۱۲۹
میزان پاداش‌ها به شعرای سبک خراسانی:	۱۳۰
غضایری رازی:	۱۳۱
ابوبکر ازرقی:	۱۳۲
اهمّیت مدح در پیشرفت و توسعه‌ی زبان و ادب فارسی:	۱۳۲
فهرست منابع و مآخذ	۱۳۵
مقالات و تحقیقات	۱۳۹
دایرةالمعارف‌ها و فرهنگ‌ها	۱۳۹

مقدمه:

بعد از غزنویان، سلجوقیان توانستند امپراطوری وسیعی را تحت فرمان خود درآورند که تا آن زمان و بعد از آن نصیب هیچ دودمان دیگری نشده بود. «بر اثر تسلط سلاجقه بر ایران، امیران خراسان و فضلا و شاعران و ادیبان و دانایان آن دیار قدم از موطن خود بیرون نهند و به ری و جبال و اصفهان و عراقین راه یافتند و ذوق آنان با ذوق دیگر افراد مردم ایران (که به زبانی غیر از فارسی دری تکلم می کردند و سلیقه و ذوقی جداگانه داشتند) درهم آمیخت، این سلطه یکی نتیجه‌ی بزرگ دیگر بخشید و آن تعدد مراکز سخنوران و علما و ادیبان بود.» در دوره‌ی سلجوقیان که آنرا «شروع دوره‌ی جدید» نامیده‌اند، نظم و نثر از نظر پختگی و کمال در مافع ادامه‌ی همان نظم و نثر غزنوی است؛ با این تفاوت که این بار، نثر در متهای اوج قرار دارد و قرن و قرن «نثر فنی» است.

دور شدن تدریجی شعرا از دربار، رواج تصوف و نزدیکی شاعران به خانقاه‌ها، شیوع روحیه‌ی یأس و ناامیدی در افکار، گرایش‌های ضد اخلاقی و اغراق و گزافه‌گویی در مدایح این دوره، از نکات خاصی است که ناشی از عملکرد سلاطین و حاکمان آن است و بازتاب آنرا در دواوین اشعار و کتاب‌های نویسندگان این دوره می‌بینیم.

محمد آزادی